

ВИРОБНИЦТВО ТА РЕАЛІЗАЦІЯ МОЛОКА РІЗНИМИ КАТЕГОРІЯМИ ГОСПОДАРСТВ

Історично в Україні виробники сільськогосподарської продукції, у тому числі й молока, поділялися на два сектори: громадський та приватний. У господарствах громадського сектора молоко, як і інша аграрна продукція, вироблялося з метою реалізації та отримання прибутків. У господарствах приватного сектора молоко вироблялось, головним чином, для внутрішнього споживання та задоволення власних потреб у молочній продукції.

До громадського сектора традиційно належали колгоспи, радгоспи, міжгоспи, а потім і створені на їх базі колективні сільськогосподарські підприємства. У 2000 році майже всі колективні сільськогосподарські підприємства були реорганізовані в господарства на засадах приватної власності. Але навіть за цих умов дані підприємства не можна віднести до традиційного для України приватного сектора, оскільки, змінивши форму власності з колективної на приватну, ці підприємства не змінили мети своєї діяльності – реалізації продукції на переробку та отримання прибутку (на відміну від особистих підсобних господарств). Тому, аналізуючи дані 2000 року, продовжимо умовно відносити їх до громадського сектора, аби відокремити їх від особистих підсобних господарств.

Починаючи з 1991 року ситуація в молочному скотарстві з кожним роком погіршувалась, але за останні 4 роки падіння обсягів валового виробництва молока дещо призупинилось. При цьому продовжувалась тенденція збільшення виробництва молока в приватному секторі та значне зменшення його виробництва в громадському. Так, у 1999 році (порівняно з 1991) виробництво молока в господарствах суспільного сектора скоротилось більш як на 70%, а загальні обсяги виробництва молока в Україні знизились на 40,2% (табл. 1).

Аналіз статистичних даних свідчить, що частка господарств громадського сектора у виробництві молока значно зменшилась. За нашими прогнозами вона буде зменшуватися надалі, а у 2000 році складе вже менш як 30%.

Зниження виробництва молока у господарствах громадського сектора можна пояснити збитковістю його виробництва. Так, за даними результатів зведеного бухгалтерського річного звіту по господарствах громадського сектора за 1999 рік, збитки від виробництва продукції тваринництва за даний рік склали 2927,2 млн. грн., у т.ч. молока – 629,5 млн. грн.

Таблиця 1

Обсяги виробництва молока в Україні за категоріями господарств, млн. т

Господарства	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000*
Усі категорії господарств	22,41	19,11	18,38	18,14	17,27	15,82	13,77	13,75	13,35	12,55
Громадський сектор	16,48	12,96	11,70	10,90	9,40	7,61	5,38	5,20	4,68	3,50
Приватний сектор:	5,93	6,16	6,68	7,24	7,87	8,21	8,39	8,55	8,67	9,05
у т. ч: особисті підсобні господарства	5,93	6,15	6,66	7,21	7,83	8,16	8,33	8,50	8,63	9,01
фермерські	0,00	0,01	0,02	0,03	0,04	0,04	0,04	0,05	0,04	0,04
Частка приватного сектора у виробництві молока, %	26,5	32,2	36,4	39,9	45,6	51,9	60,9	62,2	64,9	72,1

*Прогноз за даними Державного комітету статистики України

Опитування керівників аграрних підприємств показало, що основними причинами, з яких господарства продовжують виробляти збиткову продукцію тваринництва, є те, що, по-перше, її виробництво забезпечує цілорічне надходження коштів, на відміну від продукції рослинництва, виробництво якої має сезонний характер. По-друге, завдяки тваринницькому сектору, господарства вирішують питання зайнятості своїх працівників. І по-третє, продукція тваринництва є основним товаром у розрахунку за матеріально-технічні ресурси і формою платежу за борги, у тому числі по заробітній платі своїм працівникам.

До приватного сектора належать фермерські та особисті підсобні господарства, але основними виробниками молока в цьому секторі завжди були й залишаються особисті. Фермерські господарства, які почали створюватись з 1991 року, надають перевагу виробництву більш прибутковій продукції – рослинництву.

Так, у 1996 році частка фермерських господарств у загальному виробництві молока склала 0,3%, а в 1999 році вона зросла лише до 0,4%, при тому, що обсяги молока за даний період не збільшились, а навіть скоротились з 44,5 тис. до 38,2 тис. тонн. Виробництво такої незначної кількості молока самі фермери пояснюють відсутністю коштів на будівництво бази та приміщень для утримання худоби. У 1999 році лише 20,9% від загальної кількості фермерських господарств утримували корів, і на кожне з них припадало в середньому по 2,5 корів (табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл господарств за наявності худоби, станом на 1 січня 2000 р.

Види поголів'я	Кількість господарств, що мають худобу, тис. господарств	Питома вага господарств, що мають худобу, %	Поголів'я великої рогатої худоби, тис. гол.	Кількість тварин у середньому на 1 господарство
Особисті підсобні господарства				
ВРХ	2694,3	43,1	3920,9	1,46
Корів	2484,8	39,8	2954,8	1,19
Селянські (фермерські) господарства				
ВРХ	4,8	22,2	24,2	5,01
Корів	4,5	20,9	11,2	2,46

Державний комітет статистики України

За даними Державного комітету статистики України, 40% від загальної кількості особистих підсобних господарств утримують корів, і, за нашими підрахунками, на кожне таке господарство припадає в середньому по 1,19 корови. Тому немає достатніх підстав стверджувати, що виробництво молока в особистих підсобних господарствах є вигідним і приносить їм лише прибутки. Нарощування ж обсягів виробництва молока даною категорією господарств обумовлене низькою купівельною спроможністю сільського населення, яке здебільшого не отримує пенсій і заробітної плати, і змушене займатися виробництвом молока для забезпечення власного споживання та для продажу на ринку. До того ж, більшість власників особистих підсобних господарств є робітниками колишніх КСП, перед якими останні

мають заборгованість по заробітній платі, яку досить часто вони отримували від колишніх КСП кормами.

Приріст виробництва молока в особистих підсобних господарствах населення відбувся за рахунок збільшення поголів'я корів та підвищення його продуктивності за умов більш повноцінної та якісної годівлі та ретельнішого догляду за тваринами. У господарствах громадського сектора спостерігається чітка тенденція скорочення чисельності корів (табл. 3).

Таблиця 3

Поголів'я корів і середньорічний удій молока за категоріями господарств, на кінець року

Поголів'я та продуктивність	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000*
Поголів'я корів, млн. гол										
-суспільний сектор	6.0	5.6	5.5	5.0	4.6	4.0	3.3	2.9	2.5	1.9
-приватний сектор	2.3	2.5	2.6	2.8	3.0	2.9	2.9	3.0	3.0	3.0
Середньорічний удій молока від однієї корови, кг										
-суспільний сектор	2668	2177	2099	2031	1908	1706	1389	1646	1715	1640
-приватний сектор	2645	2634	2674	2666	2722	2702	2780	2834	2874	3015

* прогноз за даними Державного комітету статистики України

Через низькі ціни на молоко, затримання платежів та відсутність коштів підприємства змушені продавати худобу, що стало однією з основних причин скорочення її поголів'я. Так, у 1999 році (порівняно з 1991р.) поголів'я корів у господарствах громадського сектора скоротилося на 58,3%, і на 13,8% порівняно з попереднім роком.

В усіх категоріях господарств з 1998 року спостерігається підвищення продуктивності молочного стада, але обсяги виробництва молока продовжують скорочуватись за рахунок того, що темпи зменшення поголів'я корів були вищими порівняно зі зростанням їх продуктивності.

За останні 10 років відчутно скоротилася реалізація молока на переробні підприємства. І відбулося це не лише за рахунок зменшення обсягів виробництва, а ще й тому, що сільськогосподарські товаровиробники не зацікавлені реалізовувати своє молоко переробним підприємствам через низькі закупівельні ціни. Про це свідчать різні темпи скорочення обсягів виробництва молока та його реалізації до переробних підприємств господарствами громадського сектора. Так, при скороченні обсягів виробництва молока громадським сектором у 1999 році (порівняно з 1991 р.) на 71,5%, обсяги реалізації його до переробних підприємств скоротилися на 83%.

У відповідності з постановою Кабінету Міністрів України № 145 від 16 лютого 1998 року, запровадження з січня 1998 року дотацій на молоко, що сплачуються сільгоспвиробникам у вигляді повернутого ПДВ за молоко, реалізоване на переробку, призвело до збільшення обсягів реалізації молока переробним підприємствам на 12% у порівнянні з попереднім роком. У 1999 році Постановою Кабінету Міністрів України №805 від 12 травня 1999 року така практика була продовжена, але з 1999 року ситуація у виробництві молока знов погіршилась. Той позитивний момент, що мав місце після введення дотацій сільгоспвиробникам за продане ними на переробні підприємства молоко, без зміни загального середовища, в якому працювали виробники молока, довго не протримався. В умовах неплатежів та існування збиткових підприємств вирішити проблеми молочного скотарства лише за рахунок надання дотацій виявилось неможливим.

Незважаючи на те, що виробництво молока господарствами приватного сектора збільшилося як у натуральному, так і у відсотковому співвідношенні, більша частка його продовжує залишатися у господарствах.

Загалом, використання та реалізація молока в господарствах громадського та приватного секторів за своєю структурою різко відрізнялись. У 1999 році переважна кількість молока, що вироблялось у приватному секторі, витрачалась на внутрішнє споживання – 52,5% від загальних обсягів молока, у т.ч. на особисте споживання – 41,7% та на корм худобі – 10,8%. І лише 12,5% молока реалізовувалося до переробних підприємств та на ринку (рис. 1).

Якщо розглянути окремо структуру використання та реалізації молока господарствами приватного сектора, взявши його виробництво за 100%, то отримаємо такі цифри: у 1999 році ними на внутрішнє споживання було використано 80,8% (від обсягів молока, виробленого лише

приватним сектором), у т. ч. 64,2% - на особисте споживання і 16,6% - на корм худобі. Господарства громадського сектора на внутрішнє споживання використали 9,3% від загальної кількості молока, виробленого усіма категоріями господарств, яке використовувалось ними головним чином для годівлі тварин (або 26,6% від кількості молока, що було вироблено господарствами громадського сектора).

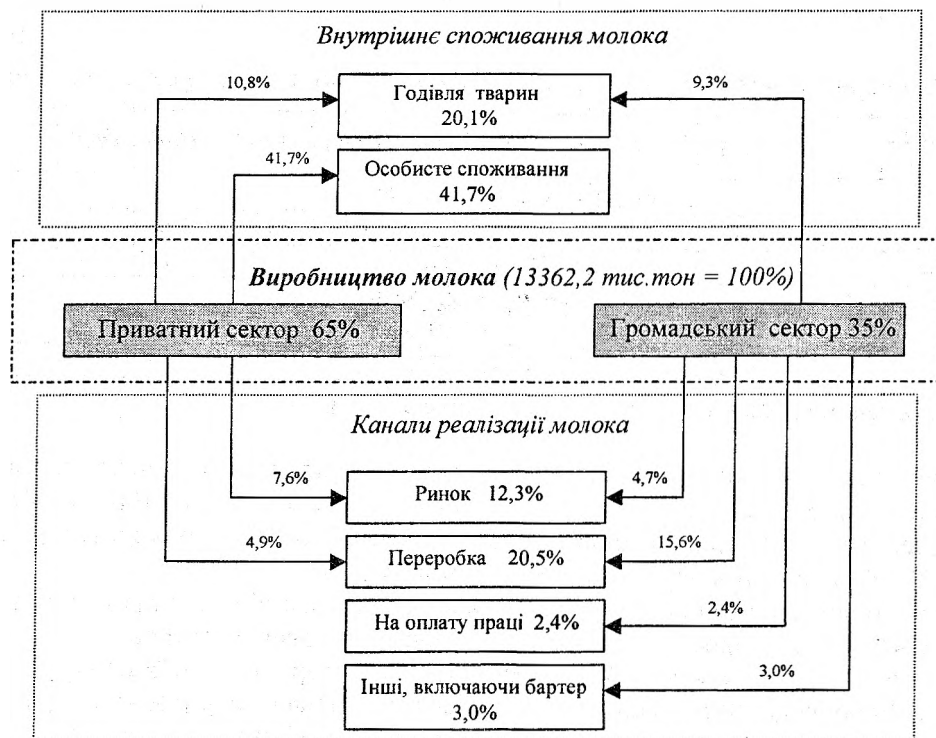

Рис. 1. Використання та реалізація молока різними категоріями господарств у 1999 році
(за даними Державного комітету статистики України)

Господарства громадського сектора, які завжди вважались основними постачальниками молока на промислову переробку, в 1999 році реалізували на переробні підприємства лише 15,6% від загальних обсягів, або 44,5% від тих обсягів молока, що було вироблене лише громадським сектором. Для порівняння слід підкреслити, що в 1991 році для промислової переробки господарствами було продано 68,3% від загальних обсягів виробництва молока, в 1997 році – 18,8%, а в 1998 році - 21,2%.

Досить низький відсоток молока, реалізованого на переробні підприємства, пояснюється тим, що, відправивши його на переробку, господарства часто отримували гроші за свою продукцію із запізненням, або не отримують взагалі, і не завжди мали змогу використовувати ці кошти через велику кредиторську заборгованість перед державою та іншими підприємствами. Реалізація ж молока на ринку давала можливість господарствам своєчасно отримувати гроші готівкою і використовувати їх на невідкладні потреби. Тому питома вага молока, реалізованого на ринку всіма категоріями господарств, збільшилася з 11,7% у 1997 році до 12,3% у 1999 році.

У деяких випадках господарства намагалися уникати офіційної форми розрахунків через банківську систему в зв'язку з небажанням сплачувати податки. Це спричинило накопичення підприємствами боргів, а застосування практики їх списання призвело до відсутності платежів та дефіциту коштів. До того ж, списуючи податкові борги недисциплінованим підприємствам, держава залишала в програті ті підприємства, які сумлінно сплачували податки. У підсумку, ці та інші фактори призвели до зниження ролі господарств громадського сектора у виробництві молока, значного падіння обсягів його виробництва та відчутного зниження товарності.

При збільшенні обсягів виробництва молока господарствами приватного сектора у 1999 році (порівняно з 1997р.) на 3,5%, реалізація молока даною категорією господарств до переробних підприємств збільшилася за даний період більш як на 80%, а на ринку – на 12,6%. Дана тенденція свідчить про те, що люди все ж таки зацікавлені реалізовувати своє молоко, і, в першу чергу – на переробні підприємства. Цьому міг сприяти той факт, що багато молокопереробних підприємств у пошуках молочної сировини змогли налагодити належним чином механізм збирання молока від населення. А можливість реалізувати свою продукцію на місці, не виїжджаючи до обласних та районних ринків, влаштовує багатьох сільських мешканців. Це дозволяє їм зберегти час та заощадити гроші, які б вони мали витратити на транспорт, не зважаючи на те, що ціна молока на ринку є дещо вищою, ніж та, що пропонується переробними підприємствами.

Сьогодні, в умовах скорочення обсягів реалізації молока на переробку господарствами громадського сектора, молокозаводи змушені “змагатися” за молочну сировину, що дає можливість виробникам вибирати більш вигідного покупця. Тож кожна селянська сім’я, що має корів, могла б на вигідних умовах здавати не спожитий нею надлишок молока через спеціалізовані приймальні пункти на переробку та отримувати за це гроші. Це, з одного боку, підтримало б приватного виробника молочної продукції, і з іншого – дало б можливість переробникам отримати якісну та недорогу сировину. Відповідно до цього, будуть потрібні у сільській місцевості сільськогосподарські кооперативи по закупівлі молока від сільського населення.

Не зважаючи на збільшення останнім часом обсягів виробництва молока в особистих підсобних господарствах, головні надії на покращання ситуації у молочному секторі було б доцільно покладати більш на спеціалізовані сільськогосподарські підприємства та фермерські господарства. Досвід показує, що на підприємствах, які спеціалізуються на молочному виробництві та мають досить високий показник продуктивності худоби, виробництво молока є прибутковим. А для підвищення ролі даних підприємств та господарств у молочному виробництві необхідно було б створити умови для розвитку тваринництва, включаючи відповідну законодавчу базу, механізми банкрутства та застави майна для можливості отримання довгострокових кредитів з невисокими відсотковими ставками, та підвищення відповідальності керівників підприємств за свою діяльність.

Література:

1. *Протченко О. О.* Вплив державного регулювання на ринок молока в Україні. – К.: УАРР/ПАП, 2000. – 19 с.
2. *Заключні підсумки обліку худоби.* – К.: Державний комітет статистики України, 2000. – С. 2 - 4.
3. *Офіційний вісник України, 1998, N 7 (05.03.98), ст. 245*
4. *Офіційний вісник України, 1999, N 19 (28.05.99), ст. 839*
5. *Ринок молока України// УкрАгроКонсалт. – 2000. - № 9. – С. 2 - 5.*